պէտք է եղբայրական ձեռք մեկնենք միմեանց, և թէ լուսաւորչական, թէ կաթօլիկ և թէ բողոքական հայերս գումարվենք ազգայնութեան դրօշի ներքոյ։ Այդ հրաւէրը որքան գեղեցիկ է, այնքան առաւել նպատակայարմար է, բայց ցաւելով պիտի խոստովանենք, որ լուսաւորչական հայերի մէջ տակաւին տիրում է մի սաստիկ նախապաշարմունք դէպի իրանց կաթօլիկ եղբայրները։ Իբրև ապացոյց, ես օրինակ կը բերեմ մի փաստ, որ թէև այնքան նշանաւոր չէ, բայց դարձեալ կարող է ծառայել որպէս մի փոքրիկ յատկանիշ մոլեռանդութեան։ Մարտի 28-ին կատարվեցաւ մեր եկեղեցում «ճանապարհ խաչի» կոչված տօնը։ Եկեղեցին լի էր ամեն սեռի ու հասակի հայ-լուսաւորչականներով, որոնք փոխանակ մտածելու թէ Աստուծոյ տաճարի մէջ են գտնվում, և փոխանակ պատկառանք ցոյց տալու դէպի նրա մէջ կատարվող արարողութիւնները, սկսեցին ծիծաղել, աղմուկ բարձրացնել և եկեղեցին իրանց կատակների հրապարակ դարձնել։ Այսպիսի անկարգութիւններ համարեա ամեն տարի պատահում են եկեղեցում։

Խօսելով հայ-լուսաւորչականների մոլեռանդութիւնների վրա, ես նպատակ չունեմ բոլորովին անմեղադրելի կացուցանել մեզ՝ կաթօլիկներիս։ Մանաւանդ մեր հոգևորականների անտարբերութիւնը դէպի ուսումը և մանուկ սերունդի կրթութիւնը պախարակելու արժանի է։ Ըստ որում միշտ աշխատում են ժողովուրդը խաւարի և տգիտութեան մէջ պահել։ Մեր ուսումնարանը մօտ երկու տարի և ութ ամիս մեր պատուելի հայրերի շնորհիւ փակված էր։ Շատերը ցանկանում էին իրանց զաւակներին յանձնել լուսաւորչական հայոց կարապետեան դպրոցը, բայց քահանաները արգելում էին, ասելով, թէ ձեր որդիներին հաւատքից կը հանեն։ Վերջապէս տէր-Սիմօն հայրը բարեհաճեց բաց անել դպրոցի փակված դռները, և 120 րուբլի ռոճիկով վարձեց մի ուսուցիչ, որ վարժապետութիւն անէ և մի և նոյն ժամանակ եկեղեցում պատարագի ժամանակ տիրացութիւն անէ։ Երևակայեցէք, թէ ինչ կարող է սովորացնել մի այսպիսի ողորմելի ուսուցիչ, մանաւանդ որ կաթօլիկ եկեղեցում պատարագները այնքան յաճախ են կրկնվում, որ տիրացուները հանգստութիւն չունեն։

Հայ-կաթօլիկ

ՆԱՄԱԿ ԱԽԱԼՑԽԱՅԻՑ

—

մարտի 26

Ձեր լրագրի 48-րդ համարում հաղորդված էր, թէ Ախալցխայի «հայ դպրոցների մի քահանայ-ուսուցիչ ամենաչնչին առիթով անխնայ ծեծում է աշակերտներին և աշակերտուհիներին և թէ անցեալ տարի մի աշակերտ վախճանվեցաւ տէր հօր ուղղիչ և դաստիարակիչ միթօդին ենթարկվելով»։

Ստորագրեալքս շտապում ենք յայտնել որ Ախալցխայի հայկական ուսումնարաններից մեր հոգաբարձութեան տակ գտնված Կարապետեան և Եղիսաբէթեան երկսեռ ուսումնարանների մէջ ծեծելը արգելված է և թէպէտ չենք կարող ասել որ այդ կանոնը ամենախիստ կերպով պահպանվում է ամեն մի ուսուցչի կողմից, բայց և բացարձակ կը վկայենք որ վերոյիշեալ ուսուցչաքահանայի Կարապետեան և Եղիսաբէթեան ուսումնարանների ուսուցիչներից չէ, ինչպէս այդ ստուգվեցաւ ամսոյս 24-ին եղած քննութիւնից, և եթէ, դժբաղդաբար, Ախալցխայի հայկական ուսումնարանների մի աշակերտ ուսուցչի ծեծելով անցեալ տարի վախճանած է (որը մեզ ճշմարիտ չէ թւում) այդ աշակերտը նոյնպէս Կարապետեան և Եղիսաբէթեան ուսումնարանների աշակերտներից չէ։

Հոգաբարձուք՝ Գասպար Մելքոնեանց, Արշակ Յակոբջանեանց, Մկրտիչ Աշնաուրեանց, Գ. Պուտուղեանց, Յ. Գեղամեանց։

ՆԱՄԱԿ ԱՍՏՐԱԽԱՆԻՑ

—

փետրվարի 26-ին

Ձեր պատուական «Մշակ» լրագրի 19-որդ համարում կարդալով Վանեցի համազգի բազմաթիւ արկածներով տանջված եղբարցս ողբալի վիճակը և անժամանակ վերահասած անգութ սովը, խրախուսված «Մշակի» ձայնից, իբր հայ, ձեռնարկեցի հանգանակութեան մի քանի հայ և թուրք պարոններից, և հաւաքելով մի գումար, այն է 209 րուբլ, որի մէջ գտնվի իմ լուման, ուղարկում եմ ձեզ, ահա, խնդրելով որ հասցնէք այդ գումարը յօգուտ Վասպուրականի հայ սովալլուկների և բարեհաճէք տպել նուիրատուների հետևեալ ցուցակը. Յարութիւն Աթանասեանց 5 ր., տ. Եղիսաբէթ Աթանասեանց 5 ր., Աստուածատուր Ազամեանց 5 ր., տ. Եկատարինէ Ազամեանց 5 ր., Յովհաննէս Աւագեանց 10 ր., տ. Եղիսաբէթ Աւագեանց 5 ր., տ. Ծաղիկ Քանանեանց 5 ր., Յովակիմ Կիրկիզեանց 6 ր., Ալ ամի 10 ր., Մարտիրոս Ստեփանեանց 5 ր., Յովհաննէս Դոտաղեանց 3 ր., Գէորգ Բարխուդարեանց 5 ր., Յակովբ Կրանիլլչիկեանց 15 ր., տ. Եկատերինէ Կրանիլլչիկեանց 10 ր., Յովակիմ Կուզնեցեանց 3 ր., Աւետիս Թումայեանց 5 ր., Բարսեղ Բ. Զաքարեանց 5 ր., Եղիազար Բաբայեանց 6 ր., Մխիթար Գաւթեանց 3 ր., Մկրտիչ Բաբայեանց 5 ր., Բունեաթ Մէլիքեանց 10 ր., Եփրէմ Մաղանդարանցեանց 5 ր., Սարգիս Աւետեանց 5 ր., Եղիազար Եղիեանց 10 ր., Մկրտիչ Փաբրիկանտեանց 5 ր., Յովակիմ Մովսիսեանց 5 ր., տ. Եկատերինէ Պոպովեանց 3 ր., Եղիա Սայատնովեանց 3 ր., N. N. 10 ր., Նազարէթ Բոստովանեանց 3 ր., տ. Անյայտ 5 ր., Եղիազար Տուրբաեանց 5 ր., Ս. Մագթաղինէ փաբրիկանթեանց 1 ր., տ. Մարիամ փաբրիկանթեանց 1 ր., Գէորգ Սայաթեանց 3 ր., Մաշատի-Թաղի Ասատուլայ օղլի 5 ր., Հաջի աղայ 3 ր., Մաշատի Աբբաս 3 ր., Մահմատ-Բաղր 3 ր.։ Գումարն է 209 րուբլ։

Յարութիւն Աթանասեանց

ՆԱՄԱԿ ՆՈՐ-ԲԱՅԱԶԷԴԻՑ

—

Մարտի 20-ին

Լրագիրներից երևում է, որ սովը տիրում է Հայաստանում, ուստի ես, տեսուչ Նոր-Բայազէդի արքունական դպրոցի հանդերձ իմ աշակերտներովս բանալով ստորագրութիւն յօգուտ թիւրքաց Հայաստանի սովատանջների, գումարեցի 32 ր. 60 կ., որ և ուղարկում եմ ձեզ, խնդրելով բարեհաճէք հասցնել ուր հարկն է և տպագրել ձեր պատուական «Մշակ» լրագրում նուիրատուների անունները։ Տեսուչ Յովսէփ Թառումեանց 3 ր., տիկ. Սոնայ Թառումեանց 2 ր., օր. Զարուհի Թառումեանց 50 կ., օր. Մարիամ Թառումեանց 50 կ., օր Արզաչամ Մամիկոնեանց 50 կ., Եղիազար քահանայ Տէր-Միքայէլեանց 1 ր., Ազարէկ Բօշնաղեանց 50 կ., Արզումա Մելիք-Ստեփանեանց 80 կ., Ստեփան Տէր-Գէորգեանց 1 ր., Սիսակ Զալգրանեանց 25 կ., Սիրական Տէր-Գրիգորեանց 40 կ., Վանոյ Եղիկեանց 50 կ., Կարապետ Բուղումեանց 1 ր., Գէորգ Սինանեանց 40 կ., Համազասպ Մալաքեանց 50 կ., Արշակ Մակարեանց 70 կ., Խանբաբայ Մաշադի Շարիֆ Օղլի 50 կ., Ստեփան Դայեանց 25 կ., Գաբրիէլ Սմօնեանց 20 կ., Գաբրիէլ Տէր-Գէորգեանց 30 կ., Թադէոս Մարգարեանց 1 ր., Սըմբատ Կարապետեանց 50 կ., Սիրական Կարապետեանց 50 կ., Եգոր Բուղումեանց 25 կ., Գեղամ Բուղումեանց 25 կ., Լևոն Բուղումեանց 25 կ., Նիկօլայ Նիկողոսեանց 20 կ., Բէկլար Նիկողոսեանց 20 կ., Երուանդ Նիկողոսեանց 20 կ., Իկնատիոս Ազաճանեանց 50 կ., Տիգրան Բաղիկեանց 50 կ., Գէորգ Բաղիկեանց 50 կ., Վահրամ Հայրապետեանց 60 կ., Վանոյ Ազաճանեանց 25 կ., Երեմեայ Փոչորեանց 30 կ., Հայկարամ Տէր-Միքայէլեանց 50 կ., Գեղամ Անդրիասեանց 30 կ., Մեսրոպ Տէր-Գրիգորեանց 50 կ., Սմպատ Մելիքեանց 1 ր., Խաչատուր Յարութիւնեանց 40 կ., Հայրապետ Առաքելեանց 50 կ., Սիրական Գաչկարեանց 50 կ., Գաբրիէլ Գաչկարեանց 40 կ., Յակոբ Տէր Գէորգեանց 45 կ., Երուանդ Մամիկոնեանց 40 կ., Իւան Տէր-Մարտիրոսեանց 50 կ., Միքայէլ Տէր-Մարտիրոսեանց 50 կ., Արշակ Մամիկոնեանց 50 կ., Արմենակ Դաշտոեանց 30 կ., Ալեքսանդր Դաշտոեանց 25 կ., Ասկեր աղա Քասամանսկի (աղալար 50 կ., Լևոն Սիմօնազեանց 40 կ., Արրապետ Բուրնազեանց 20 կ., Գեղամ Վարդանեանց 1 ր., Եկոր Մելիք Յակոբեանց 50 կ., Բալաբէկ Տէր-Գէորգեանց 50 կ., Ազարէկ Տէր-Գէորգեանց 50 կ., Գէորգ Սարուխանեանց 50 կ., Գէորգ Ենիկիարեանց 20 կ., Մկրտիչ Վարդազարեանց 50 կ.։ Ընդամենը 32 ր. 60 կ., փոստի ծախսը չը հաշվելով, որն ես վեր առայ ինձ վրա։

Տեսուչ Յ. Թառումեանց

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

—

Թիֆլիս, 16 ապրիլի

Խնդրեմ հետևեալ լուրը ձեր լրագրի մէջ տպել։ Կառավարութիւնը թոյլ է տուել Թիֆլիսի հայկանանց մասնաժողովին Ալէգրի խաղալ յօգուտ Հայաստանի սովեալների, որ կը լինի Զատկից յետոյ առաջին շաբթին։

Վասնորոյ հրաւիրում ենք բոլոր ցանկացողներին իրեղեններ նուիրելու համար դիմել տիկին Խատիսեանին (Լաբորատորնայա փողոց, Գամբարովի տանը), տիկին Տէր-Դաւթեանին (Հայոց փողոց, Շլօսսի տանը), տիկին Ն. Վերմիշեանին (կօլօնիա, Միքայէլեան չուէ, սեփական տանը), տիկին Կ. Բոտինեանին (Սօլօլակ, հին-Ինստիտուտի փողոց, Ղլամազեանի տանը), տիկին Մ. Խոսրովեանին (Սօլօլակ, Սադօվայա փողոց Շաղինեանի տանը) և Յաուրեանի լամպերի խանութը (Դվօրցովի փողոցի վրա)։

Կատարինէ Եւանգուլեան

կաւոր է Տրապիզոնից հազար Ստամբոլի քիլէ կոբեակ (դարը) հասցնել մեզ։ Խրիմեան արքեպիսկոպոս։

5. ԲԻԹԼԻՍ, 24 մարտի, 1880։ Կարօտեալների դասը մինչև այսօր համբերութեամբ տարաւ հացի պակասութիւնը։ Իսկ այժմ յուսահատ, ուժաթափ, դիմում է գթութեան։ Առանց շուտափոյթ օգնութեան, մահուան դատապարտված է։ Ազգային գաւառական ժողով։

6. ԲԻԹԼԻՍ, 25 մարտ. 1880։ Ամենեքեանքս հաւասարապէս անօթութիւնից տանջվում ենք։ Յուսահատ ծնողների անխնամ մանուկները փողոցների մէջ թափառում են։ Գթացէք մեզ։ Հայ հռովմէական քահանայ Աւետիս։ (Անընթերցանելի) Աբրահամ։

7. ՎԱՆ, 17|29 մարտ, 1880։ Այսօր մարտ 15 և 16 թւականով ձեր երկու հեռագիրները ստացայ։ Բոլիչայի գործողութիւններն դանդաղ են, կառավարութիւնը միայն սովով է զբաղված։—Քննիչ բարձր յանձնաժողովը Վանի փաշայի ձեռնտուութեամբ, յոյս ունի անպատճառ Մուշից ցորեան առնելու։—Վերոյիշեալ յանձնաժողովը պատշաճ համարված տեղերում բաժանելու համար, բացի կառավարութեան ամբարներից. Արճէշի վրա քսան և հինգ քիլէ ցորեան հաւաքեալ տուաւ։—Ձմեռվայ սաստկութեան պատճառով այն տեղերը, որ հնարաւոր չէ պաշարի մթերք ուղարկել, յանձնաժողովս դրամ է ուղարկում։—Ձեր բոլոր հեռագրների միտքը հասկացայ։ Այսօր օդը փոքր ինչ մեղմացած է երևում։ Հէքքիարիի կողմերում սովամահներ են պատահել, բայց դրանց թւի պաշտօնական տեղեկութիւնը չունենք։ Մեր ջանքերի վրա վստահ ենք։ Օգնական կուսակալի Ազաթօն։

8. Վան, 18|30 մարտ, 1880։ Բոլիչայի վերաբերութեամբ ձեր հրահանգների համեմատ պիտի գործենք, և հարկը պահանջած ժամանակ փոխառութիւն կանենք։—Սովը սաստկանում է. դրա չարչարանքը մինչև հունձքի ժամանակը կը տևի, այս պատճառով հարկաւոր է, որչափ սովեալների օրական հացի համար ենք մտածում, նոյնչափ և նրանց սերմ տալու համար հոգ տանենք։ Կանխապէս մեր ցոյց տուած տեղերից՝ գլխաւորապէս Մուշից մեզ ցորեան հասցնելու համար դիմում ենք ձեր աշխատութեանը։ Խղճմտանքով աշխատում ենք։ Խրիմեան արքեպիսկոպոս։

9. ՄՈՒՇ, 12|24 մարտ, 1880։ Ամեն աղքատներս հացի կարօտ ենք, քաղցածութիւնից մեռնում ենք. ի սէր Աստուծոյ, արքունի ամբարներից մեզ ցորեան հասցրէք. գթացէք մեզ վրա, և նրա համեմատ հաճեցէք գործել։ Մահմետական և ոչմահմետական բնակիչների երեսփոխան Իբրահիմ։

10. ՎԱՆ, 21 մարտ—2 ապրիլ 1880։ Սովը օրըստօրէ սաստկանում է։ Մեր թղթակիցների հաղորդած տեղեկութիւնների համեմատ գիւղերի մէջ սովամահ եղողների դէպքեր բազմանում են։—Ապագայ սովի առաջը առնելու համար հարկաւոր է. 1. Մեռած կամ ուտելու համար մորթված հողագործական անասունների պակասութիւնը լրացնել։ 2. Սովից ցրւե եկած ժողովուրդը կրկին իրանց երկիրը վերադարձնել։ 3. Կառավարութիւնից շնորհում խնդրել, թէ անվճար (պագյէ) մնացած տարիների տուրքերի համար և թէ առաջիկայ երկու տարիների հարկերի համար։ 4. Երկիրը փրկել գլխաւորապէս քրդերի մոլեռանդութիւնից։ (Այստեղ հեռագրական բանակցութիւնները Վանի հետ դադարեցան)։ Խրիմեան արքեպիսկոպոս։

11. ՎԱՆ, 21 մարտ—2 ապրիլ 1880։ Թէև պատրիարքարանից տեղական կառավարութեանը հեռագրվեցաւ, թէ Օսմանեան պետութիւնը 50,000 Ստամբոլի քիլէ ցորեան շնորհել է մեզ, բայց մինչև այժմ չը գիտենք, որտեղ այդ ցորեանը կը ստանանք թէ ոչ—Բաշկալէ, Կիչէր, Ջուլամերիկ, Մահմուդանց, Նորդուզ, Շատախ գաւառներում ոչինչ չեն սերմանել, իսկ ուրիշ տեղերում փոքր ի շատէ սերմ ցանել են։ Այս պատճառով սերմանելու ահագին մեծ կարօտութիւն կայ։ Այս տարի անհնար է եգիպտացորեան և գետնախնձոր մշակել տալ ժողովրդին։ Այդ միջոցի մէջ յանձնաժողովից հրատարակած հրահանգը պէտք է սովորեցնենք դրանց։ Խրիմեան արքեպիսկոպոս։

12. ԿԱՐԻՆ, 13/29 մարտ, 1880։ Բասենի մասնախմբի հաղորդած տեղեկութիւնների համեմատ, և ձեր հրամանների համեմատ պիտի գործենք Բասենի համար։—Մեզ հասած մանրամասն տեղեկութիւնների համեմատ Ալաշկերտում մէկ ամսվայ մէջ 106 հայեր սովամահ են եղել. որոնց անունները նամակով ձեզ կը յայտնենք (Նամակը դեռ չէ հասել)։—Ղարաքիլիսայի և Ալաշկերտի մէջ աւելի քան 3500 հոգի հացի կարօտ և չքաւոր են։—Եթէ իր ժամանակին, նրանց պիտոյքների համեմատ, արագ օգնութիւն չը հասնի, ապագան խիստ ահաւոր է։—Կանոնաւոր թղթատարութիւն և ճանապարհների ապահովութիւն չը լինելու պատճառով, պարտաւորվեցանք ձեր ուղարկած գումարը Վանից փոխանակագրով մաս առ մաս այնտեղ հասցնել։ Մասնաժողովի ատենադպիր Պալլարեան։

13. ԿԱՐԻՆ, 19/31 մարտ, 1880։ Ալաշկերտի, Արա-քիլիսէի, Բասէնի և Վանի վերաբերութեամբ ձեր հրամանները առանձին սուրհանդակով կանոնաւորապէս հրատարակում ենք։—Ձեր նուէրը ուղարկեցինք Ալաշկերտ։—Ալաշկերտի, Բուլանխի և Մանազկերտի շրջակայքում մի կարծէք, թէ արմտիք կան։—Այս կարծիքական արմտիները ձեռք բերելու համար հարկ եղած հրահանգները տուեցինք,—եթէ այդ անկարելի լինի, պէտք է այստեղից ցորեան գնենք և ուղարկենք։ Դիտաւորութիւն ունենք նաև գետնախնձոր գնել և Ալաշկերտ ուղարկել։ Օր և գիշեր աշխատում ենք. վստահ եղէք մեզ վրա։ Մասնաժողովի ատենադպիր Պալլարեան։

14. ԿԱՐԻՆ, 6 ապրիլ, 1880։ Ոսկին անօգուտ է Բասէնի մէջ։ Հացի կարօտութիւն կայ, որի գտնելու համար դէպի զանազան կողմեր մարդիկ ուղարկեցինք։—Պաշարի և դրամի համար Վանի հետ մեր հեռագրական բանակցութիւնները շարունակվում են։ Մասնաժողովի ատենադպիր Պալլարեան։

15. ՍՂԵՐՏ, 17/29 մարտ, 1880։ Ցորենի վաթսուն հօխայի գինը երեք ոսկի է։ Տեղացիք թափվեցան քաղաքը։ Քաղցածութիւնից մեռնելու աստիճան հասած են։ Մահմետականները հաւասարապէս թշուառ են։ Գթութեան ենք սպասում։ Դանիէլ Թիւրապեան։

16. ՄՈՒՍՈՒԼ, 26 մարտ, 1880։ Աննկարագրելի է սովեալների տեսարանը, որոնք ամեն կողմից դիմում են դէպի քաղաքը և հաւաքվում են այստեղ։ Մինչև անգամ գարի չը գտնելով, դիակներով են կերակրվում և հիւանդութիւնների ենթակայ են լինում, Շատերը ամենևին կերակուր չը գտնելով, քաղցածութիւնից մեռնում են։ Սովի տառապանքների և ցաւերի անունով գթութիւն ենք աղաղակում և առաջ օգնութիւն ենք խնդրում։ Ասորի արքեպիսկոպոս Բենիամին։

17. ՊԻԼԷՃԻԿ, 17/29 մարտ, 1880։ Սովը գիւղերի մէջ օրըստօրէ սաստկանում է։ Գիւղացիները թափվեցան քաղաքը և սովամահութեան ենթակայ լինելը իմացում տուեցին. արքունի ամբարներից պարտքով ցորեան խնդրեցին հունձքի ժամանակում վճարելու պայմանով, բայց ոչինչ չը կարողացան ստանալ։ Ձեր շնորհած ոսկին բաւական չէ, Գիւղացիները ահասարակ զուրկ են պաշարից։ Արագ և հզօր օգնութիւնների կարօտ ենք։ Առաջնորդ Պիլէճիկի Ղևոնդ։

18. ԿԷՅՎԷ, 15|27 մարտի, 1880։ Չորս ամիսների ընթացքում ձմեռվայ սաստկութիւնից և պաշարի սակաւութիւնից տանջվելով, կառավարութեանը դիմեցինք, և միմեանց օգնելով ապրեցանք, բայց հիմա ամենքս էլ հաւասարապէս քաղցած մնացինք։—Աղաչանքով և պաղատանքով կայսերական հզօր գթութեան ենք ապաւինում։ Կէյվէ, Օրթաքէօյ բնակիչների երեսփոխան Անանիա հաճի Աբրահամ։

19. ՆԻԿՈՄԻԴԻԱ, 15/27 մարտ, 1880։ Ձմեռվայ սաստկութեան և պաշարի սակաւութեան պատճառով վիճակիս հայ ժողովուրդը անհնարին տառապանքների ենթարկվեցաւ։ Անասունները ջարդվեցան և մարդիկների մէջ սովամահներ պատահեցան։ Քսան հազար քիլէ ցորենի անմիջական կարօտութիւն ունենք։ Տեղական կառավարութեան մեր վկայութիւնը ստանալուց յետոյ, փութացէք օգնելու։ Առաջնորդ Ստեփան վարդապետ։